

9. Інтерв'ю Е.Андрющенка з І.Іванченком. 02.08.2010 р.
10. Інтерв'ю Е.Андрющенка з А.Парубієм. 29.04.2011 р.
11. Д.К. Фабрики – селянам. Землю – робітникам. // Українські обрії (Київ). – 1994. – № 12 (43).
12. Коваль Р. Філософія українства / Р. Коваль. – К., 1995. – 64 с.
13. Всеукраїнське політичне об'єднання «Державна самостійність України». Програмові документи та довідкові матеріали. – К., 1994. – 40 с.
14. Виступ голови ДСУ Романа Ковалю на 5-му Зборі ДСУ // Незборима Нація (Київ). – 1994. – № 21 (63).
15. Гребенюк Г. Спогади українця: з життя і подій в Україні та поза нею очима очевидця й учасника від року 1925-го. / Г. Гребенюк. – Львів : Каменяр, 2009. – 421 с.
16. Політична заява передвиборчого блоку «За оновлену Україну!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nezboryma-naciya.org.ua/show.php?id=333>
17. Політичні партії України у взаємодії зі структурами влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://analitik.org.ua/publications/joint/3dd12dea/3dd13f15/>
18. Передвиборна програма політичної партії «Українська національна асамблея» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/polit/election/98_una.html
19. Лебідь Н. «Мискоборці». Поки лідери УНА-УНСО потерпають за ґратами, партію намагаються зробити «ручною». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2001/10/24/2984671/>
20. Історія ВО «Свобода» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/istoriya/
21. Нагайло Б. Крайні праві організації в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=658>
22. Маслак О. Націоналізм 90-х. Post scriptum / О.Маслак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smoloskyp.org.ua/-leftmenu-173/-eftmenu-192/35-2002/56--380-2002.html?start=3>
23. Панченко В.Г. Легалізація та діяльність ОУН в Україні протягом 1990-х рр. / В.Г. Панченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2011. – Вип. XXX. – С. 38–42.

Андрющенко Э.С. Участие украинских националистических организаций в парламентских выборах 1994-2002 гг.

Статья посвящена исследованию участия партий и общественных организаций националистического направления в выборах в Верховную Раду Украины с 1994 по 2002 годы. Рассмотрены предвыборные программы указанных партий. Охарактеризованы результаты выборов в одномандатных и многомандатных округах. Проанализированы причины низкого уровня электоральной поддержки украинских националистов.

Ключевые слова: выборы, Верховная Рада, ДСУ, УНА, СНПУ, УКРП, КУН, "Тризуб".

Andryushchenko E.S. The participation of Ukrainian nationalist organizations in the parliamentary elections 1994-2002.

The article is dedicated to the research participation of nationalist parties and public organizations in the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine from 1994 to 2002. Pre-election programs of these parties are considered. Results of the elections in single- and multimember districts are characterized. The reasons of low level of electoral support for Ukrainian nationalists are analyzed.

Keywords: elections, Parliament, DSU, UNA, SNPU, UKRP, CUN, "Tryzub".

УДК: 94(477)"1990-2000"

В. Г. Панченко

АГРАРНЕ ПИТАННЯ В ІДЕОЛОГІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ

Стаття присвячена розв'язанню аграрного питання в економічній складовій ідеології українських націоналістичних партій та організацій. Проаналізовано ступінь уваги ОУН(б), КУН, ОУН(м), ДСУ та СНПУ – ВО «Свобода» до аграрної проблематики, а також запропоновані ними варіанти реалізації аграрної політики в Україні.

Ключові слова: ОУН, аграрна проблема, земельне питання, право власності, приватизація.

Серед багатьох проблем соціально-економічного характеру, що залишилися Україні з моменту проголошення її незалежності і які не вдалося вирішити до сьогодні, одне з центральних і визначальних місць посідає аграрне питання. Ситуація ускладнюється тим, що відносини навколо землі, володіння нею та ефективне використання земельних ресурсів завжди були больовою точкою політичного та соціально-економічного життя нашого народу. Саме тому з самого початку 1990-х рр. аграрне питання перебувало в центрі дискусій як фахівців – експертів, економістів, господарників, так і різних політичних сил, що в своїх програмах та передвиборчих платформах пропонували різні шляхи його успішного розв'язання.

Досить помітним на політичній арені молодій Українській державі на початку 1990-х рр. виявився порівняно новий ідеологічний напрям – націоналістичний. Представлений він був як традиційними діаспорними організаціями, що легалізували в цей період свою діяльність на теренах України (ОУН(б) – через КУН та ОУН(м)), так і націоналістичними партіями власне місцевого походження (Державна самостійність України (ДСУ) та Соціал-національна партія України (СНПУ) – ВО «Свобода» з 2004 р.). Значних політичних перемог українські націоналістичні сили так і не спромоглися здобути, але відзначалися чималим колом симпатиків.

У своїй ідеології зазначені організації головну увагу приділяли питанням незалежності та соборності Української держави, збереженню національних історико-культурних цінностей, захисту і розвитку української мови, відстоюванню національних інтересів у самому широкому сенсі. Економічна ж проблематика для націоналістичних сил почала набирати дедалі значної ваги лише з подальшою розбудовою української державності, адже соціально-економічні труднощі стали найбільше турбувати суспільство. Цілком закономірно, що питання розвитку аграрного сектору економіки стало одним з важливих елементів економічної платформи українського націоналістичного середовища. Отже, метою даної наукової розвідки є аналіз запропонованих вищезазначеними націоналістичними силами варіантів вирішення земельного питання в незалежній Україні та шляхів здійснення аграрної політики.

Необхідно відзначити, що в сучасній українській історіографії проблема аграрної складової економічної платформи націоналістичних партій та організацій залишається фактично нерозробленою. Серед нечисленних наукових праць, які принаймні побіжно торкаються зазначеного аспекту, можна назвати роботи І. Гуцуляка [1], Г. Касьянова [3] та В. Олесюків [5]. Щодо джерельної бази, яка дозволяє дослідити аграрне питання в ідеології сучасного українського націоналізму, то вона представлена програмними документами ОУН(б), КУН, ОУН(м), ДСУ та СНПУ – ВО «Свобода», а також публікаціями на сторінках їхніх видань – наприклад, бандерівського часопису «Визвольний шлях» та мельниківської «Розбудова держави».

Яким же чином пропонувалося вирішувати аграрне питання, одним з головних елементів якого було вирішення земельної проблеми? Перш за все, потрібно зазначити, що на початку 1990-х рр. головною тезою націоналістів в економічній царині був заклик до якомога скорішого і повного демонтажу радянської командно-планової системи та переходу до ринкових відносин. Зокрема, в постановах VIII Надзвичайного Великого Збору ОУН(б), який відбувся 1991 р. ще в еміграції, наголошувалося: «Щоб вийти з сучасної глибокої економічної кризи, слід негайно відкинути ілюзію, що нібито накинenu КПСС командно-адміністративну економічну систему можна перебудувати. Єдиною альтернативою є невідкладний перехід до соціальної ринкової економіки на базі економічної самостійності України» [7, с.1305].

В руслі зазначеного підходу передбачалася деколективізація сільського господарства, тобто встановлення приватної власності на землю і селянські двори та забезпечення селянам всебічної фінансової та технічної допомоги з боку держави. З цією метою пропонувалося створення державного сільськогосподарського банку, дослідних станцій, насіннєвих та тваринницьких розплідних господарств. Втім, якогось конкретного механізму передачі землі селянам у власність тут не прописувалося.

Цілком показово, що вище наведене бачення аграрного питання практично повністю перейшло з постанов VIII Надзвичайного Великого Збору ОУН (б) до постанов Конференції українських націоналістів [8], яка відбулася 1992 р., а згодом – до програми Конгресу українських націоналістів, створеного 1993 р. (КУН виступив фактично в якості партійного уособлення бандерівського напрямку націоналістичного середовища). Крім того, у програмі КУН так само важливе місце посідає положення, згідно з яким соціальна ринкова економіка в Україні має базуватися на «приватній, індивідуальній, кооперативній і, лише в необхідних випадках, державній власності, на вільній конкуренції, на розподілі інвестицій і продуктів виробництва ринком» [12, с.137].

Лише в передвибірчій програмі, з якою КУН йшов на парламентські вибори 1994 р., аграрне питання набуло певної деталізації та конкретизації. Тут зазначається пріоритетність сільського господарства в економічному комплексі країни та пропонуються практичні кроки у відповідному напрямку. Серед основних тез маємо наступні:

– земля повинна належати селянам, які на ній працюють. Власність на землю має бути спадковою і супроводжуватися видачею відповідних «державних актів»;

– за селянами на законодавчому рівні необхідно закріпити право вільного вибору форми господарювання – одноосібного або ж кооперативного;

– земельний фонд колишніх радгоспів та колгоспів має бути розподілений тільки частково, а решта повинна залишатися у державній власності для подальшого розподілу між родинами, що повертатимуться з місць заслання та еміграції і захочуть займатися сільським господарством [6, с.262].

Також у передвибірчій платформі КУН в якості тимчасового перехідного кроку передбачалося спочатку перетворення радгоспів та колгоспів у кооперативні господарства з вільним демократичним

вибором керівництва – до тих пір, поки окремі сімейні господарства не стануть матеріально спроможними самостійно займатися обробкою землі. У зв'язку з цим планувалося створити систему земельно-кредитних банків, які б узяли на себе фінансування таких господарств на початковій стадії їхнього існування. Крім того, на плечі майбутніх самостійних фермерських господарств передбачалося покласти переробку і збут виробленої ними продукції за ринковими цінами. Щоправда, з передвиборчої програми КУН не зрозуміло, кому саме селяни будуть збувати свою продукцію і наскільки держава буде залучена до цього процесу. Не вказано також максимальні розміри земельних наділів, що їх могли отримати у приватну чи кооперативну власність громадяни, та не розкрито механізм видачі вищеназваних «державних актів».

В оновленій програмі Конгресу українських націоналістів, прийнятій 2003 р. на VII Зборі КУН, аграрний сектор також називається пріоритетним з точки зору економічної політики, підтверджується необхідність передачі землі тим, хто на ній працює, підкреслюється важливість виключення будь-яких спекуляцій з боку владних структур та олігархів щодо приватизації та продажу землі. Націоналісти бандерівського напрямку також виступають тут проти поглинання агропромислового комплексу України промисловим, торговельним і банківським капіталом, а також домагаються надання селянам пільгових кредитів та пільгового оподаткування, забезпечення їх сучасними технічними засобами виробництва [13]. Разом з тим, у чинній на сьогодні редакції партійної програми Конгресу аграрне питання розкрито значно менше ніж у тій же передвиборчій платформі 1994 р., воно обмежується по суті загальними формулюваннями.

Певне висвітлення проблема аграрного сектору знайшла в офіційних документах іншого напрямку ОУН – мельниківського, який легалізував свою діяльність в Україні у вигляді громадсько-політичного утворення національно-демократичної орієнтації, зберігаючи традиційну назву і надалі заперечуючи принцип партійності для націоналізму. Загалом, у програмі ОУН(м), прийнятій 1993 р. на XII Великому Зборі українських націоналістів, наголошується на необхідності поступового, поетапного та комплексного переходу від радянської командно-адміністративної економічної системи до соціально орієнтованої ринкової економіки. Тут, до речі, простежується певна тактична відмінність від запропонованого в документах ОУН(б) негайного демонтажу наявної на початок 1990-х рр. централізованої системи економічних відносин.

Мельниківці теж надають сільському господарству провідного значення в загальноекономічній системі України, підкреслюючи при цьому, що головним засобом здійснення перетворень на селі повинно бути послідовне і повне роздержавлення та приватизація, причому власниками землі в Україні можуть бути виключно її громадяни. Таким чином, відповідно до програми ОУН(м), остаточним наслідком приватизаційних процесів в аграрному секторі має стати «повний переділ земельних угідь, який буде здійснюватися на основі прийнятого закону про вільну купівлю і продаж землі» [14, с.289].

Подібно до програмних положень ОУН(б) і КУН, мельниківці у своїй програмі також виступають за забезпечення державою умов для того, щоб виробники сільськогосподарської продукції брали участь в її подальшій переробці та збуті. Певна відмінність полягає лише у тому, що тут передбачається не безпосередня залученість аграріїв у процеси переробки та реалізації продукції, а першочергове право агрофірм та кооперативів на купівлю акцій приватизованих підприємств з переробки сировини та торговельних точок зі збуту продукції. Разом з тим, програма ОУН(м) також не дає уявлення про практичну сторону розбудови ринкових відносин в аграрному секторі, акцентуючи увагу лише на необхідності передачі землі у приватну та кооперативну власність селянам та усім громадянам України, що бажають займатися сільським господарством.

Значно відмінний від діаспорних націоналістичних осередків погляд на вирішення аграрного питання знаходимо в документах Державної самостійності України – досить радикальної націоналістичної партії, створеної у Львові ще навесні 1990 р. Так, в програмі ДСУ визначається тільки 3 форми власності на землю в Україні – державна, кооперативна та церковна, причому іноземні громадяни не можуть володіти землею на кооперативних правах. Це при тому, що в загальних принципах програми щодо економічної політики говориться про дещо інший набір форм власності – державна, кооперативна та приватна [10, с.7]. В цілому ж, закликаючи до розбудови ринкової економіки, Державна самостійність України наголошує на необхідності здійснення державою «виключно протекціоністської політики в сфері народного господарства».

Більш детально ставлення ДСУ щодо власності на землю розкривається у тезах передвиборчої платформи 1994 р. Тут, зокрема, зазначається, що земля, так само як і заводи, фабрики, залізниці, автомобільні шляхи, обов'язково має залишатися виключно у державній власності: «ДСУ проти приватизації землі., яку проповідують українські демократи. Земля не може бути товаром. Земля – загальнонаціональне багатство, вона безкоштовно надається в довічне користування українському селянинові з правом довічного успадкування його дітьми, але без права продажу» [17, с.26]. Як бачимо, спостерігається значний відхід від тези 1990 р. про приватну, кооперативну та церковну

власність на землю, зокрема зникає кооперативна і церковна форми власності. Натомість ідеологи Державної самостійності України прагнуть фактично беззастережної монополії держави на землю.

Певною схожістю в земельному питанні відзначається програма ще однієї «місцевої» націоналістичної політичної сили – Соціал-національної партії України, яка у 2004 р. перетворилася на Всеукраїнське об'єднання «Свобода». Принагідно зазначимо, що на парламентських виборах 1998 р. СНПУ спільно з партією Державна самостійність України створили виборчий блок «Менше слів», а члена комітету Уповноважених СНПУ О. Тягнибока було обрано народним депутатом України. У прийнятій в 1995 р. програмі Соціал-національної партії України, яка зі змінами та доповненнями 2004 та 2009 рр. є діючою і на сьогодні, державі відводиться ключова роль у володінні і розпорядженні земельним фондом України. Зокрема, програмою передбачається:

- заборонити в Україні продаж землі сільськогосподарського призначення;
- надавати землю у довгострокове володіння українським громадянам із правом родинного успадкування;
- визначити законом підстави припинення такого володіння в разі використання землі за нецільовим призначенням чи в разі погіршення її продуктивності;
- дозволити особам, які законним способом набули право власності на сільськогосподарські угіддя (під час розпаювання), продавати ці земельні наділи лише державі;
- дозволити право власності на землю лише на присадибні земельні ділянки та ті, що перебувають під житловими будинками й іншою нерухомістю. Не дозволяти право власності на землю іноземцям та особам без громадянства [9].

Крім того, з метою упорядкування вітчизняного земельного фонду СНПУ – ВО «Свобода» пропонує провести повну інвентаризацію земельних ділянок, а також ухвалити закон про державний земельний кадастр України. Серед інших важливих положень також зазначається заборона зміни цільового призначення сільськогосподарських земель, за винятком державних потреб, та повернення у державну власність земель, що не використовуються за цільовим призначенням. Цікавою є також програмна теза щодо необхідності зобов'язати громадян, які бажають набути у користування землю сільськогосподарського призначення у розмірі, більшому ніж середній розмір селянського земельного паю, складати кваліфікаційний іспит. Отже, загалом тут надається жорсткий пріоритет державній формі власності на землю, за виключенням приватного володіння присадибними ділянками та землями під будівлями.

Значно більше різноманіття поглядів націоналістичних сил на перспективи вирішення аграрного питання, ніж в офіційних документах, представлене у цілій низці публікацій зі згаданої проблематики на сторінках періодичних видань, що видавалися, зокрема, ОУН(б) («Визвольний шлях») та ОУН(м) («Розбудова держави»). Статті на аграрну тематику, написані фаховими економістами – вченими та експертами, далеко не завжди відповідають офіційно затвердженим у програмах та інших документах положенням, але, разом з тим, відображають напрямки інтелектуальних пошуків, що постійно велися навколо земельного питання всередині націоналістичного середовища.

Ґрунтовний аналітичний погляд на ситуацію в аграрному секторі України зустрічаємо у фаховій праці вченого-економіста В. Дієспорова на сторінках бандерівського «Визвольного шляху» за 1994 р. Його стаття «Спрямування аграрної політики в Україні» містить характеристику стану вітчизняного сільського господарства на початку 1990-х рр., аналіз напрямів його подальшого розвитку, роздуми над засобами державного регулювання та реформування радгоспів і колгоспів. Автор переконаний, що земля має належати, насамперед, тим, хто і живе, і працює в селі. При цьому, на думку В. Дієспорова, «в перспективі можна допустити, що земля, як і в багатьох інших країнах, стане предметом купівлі продажу. Однак з урахуванням особливостей України не менше вірогідний і протилежний варіант, коли земля капіталізуватися не буде» [2, с.23]. Вчений однозначно виступає лише за приватизацію громадянами присадибних земельних ділянок, що ж до основного масиву земельного фонду – пропонується віддати перевагу необмеженому у часі користуванню ним під зобов'язання дбайливого ставлення до землі та продажу державі певної кількості вирощеної продукції.

Стосовно ролі держави в розвитку аграрного сектору В. Дієспоров вважає, що державний вплив на сільське господарство має здійснюватися насамперед через закупки продукції з регулюванням ціноутворення, кредитну політику, матеріальне забезпечення, сприяння соціальному розвитку села. Держава ж повинна посприяти деколективізації старих радянських господарств і появі нових форм господарювання, адже, на переконання дискусувача «Визвольного шляху», основою виробництва в аграрній сфері України мають стати «невеликі добровільно сформовані колективи, фермерські, підсобні та інші господарства» [2, с.27]. При цьому, як державні підприємства доцільно зберегти господарства, що виконують спеціальні функції – дослідні, навчальні, селекційні тощо. В цілому ж, автор статті переконаний, що процеси «персоніфікації власності» в аграрному секторі будуть набирати все більших обертів у майбутньому, урізноманітнюючи форми ведення сільського господарства в Україні.

Ще одна стаття на аграрну тематику на сторінках «Визвольного шляху» за авторством Ю. Самари (2001 р.) присвячена більш вузькому аспекту – обґрунтуванню доцільності розвивати в нашій країні такої форми господарювання на селі як «акціонерні товариства закритого типу». Автор переконує, що відхід від оренди землі шляхом створення подібних акціонерних товариств призведе до суттєвих якісних змін у співвідношенні між виробничими стосунками та продуктивними силами, а також у кожному з цих сегментів аграрного сектора [15, с.25]. Зокрема, коли власники земельних та майнових паїв, завдяки тому, що вони є власниками певного пакету акцій товариства, безпосередньо зможуть реалізувати права власності в повному обсязі, тобто володіти, користуватися та розпоряджатися належним їм майном.

Значно більше публікацій на аграрну тематику зустрічаємо на сторінках мельниківського друкованого видання «Розбудова держави». 1993 року в ній з'являється ґрунтовно розроблена «Програма комплексної соціально-економічної реформи України», яку підготував потужний колектив з 10 експертів – С. Білокінь, П. Кононенко, В. Небоженко, В. Терен, М. Хасан-Бек, О. Шморгун та інші. На 60 сторінках подано докладний і глибокий аналіз тієї ситуації, що склалася на початку 1990-х рр. в соціально-економічному житті України, висвітлено причини кризових явищ, а також запропоновано шляхи і конкретні механізми реформування вітчизняної народногосподарської системи, кінцевою метою якого передбачався поетапний комплексний перехід до соціально зорієнтованої економіки.

Стосовно аграрного питання у «Програмі» в цілому повторюються положення, викладені в офіційній програмі ОУН(м), – послідовне і повне роздержавлення та приватизація на селі, переділ землі на основі її вільного продажу та купівлі тощо. Разом з тим, тут програмні тези набувають значної конкретизації та деталізації. Так, зокрема, автори «Програми» пропонують створити так званий Селянський банк, у розпорядженні якого буде знаходитися земля державної форми власності. Причому з метою створення ефективних фермерських господарств цей банк повинен мати право здачі ділянок в оренду громадянам України з правом успадкування, але без права вільного розпорядження. Після обумовленого терміну (не більше 5 років) орендар отримує всі права приватного власника [11, с.39]. Також, у «Програмі» конкретизуються форми господарювання та приватного володіння землею у сільському господарстві, які б найбільше відповідали специфіці кожного регіону і навіть місцевості країни, – «фермерсько-хутірські господарства, кооперативи власників-пайовиків, різні види довгострокової оренди землі, великі акціонерні об'єднання» [11, с.38].

На переконання авторів «Програми», головною рисою державного управління розвитком агропромислового комплексу є те, що воно не має директивного характеру, здійснюється з метою не усунення, а навпаки – підтримання ринкових механізмів (зокрема, необхідно зберегти державну підтримку ринкових цін на сільськогосподарську продукцію). Разом з тим, у зазначеній публікації доводиться, що на початковому етапі різноманітним аграрним об'єднанням та індивідуальним фермерським господарствам не обійтися без такої форми державної підтримки, як субсидії держбюджету на часткове покриття виробничих інвестицій.

Досить цікаве бачення того, які реформи потрібно проводити в аграрному секторі народного господарства, подав у статті «Зупинімо безглуздя, яке веде Україну до загальнонаціональної катастрофи» Ю. Стадниченко (1995 р.). На його думку, землю необхідно передати у приватну власність тим, хто на ній господарюватиме. При цьому автор пропонує впроваджувати ринкові відносини на селі у 2 етапи. На першому – відбуватиметься поступова передача 17 млн. га з 34 млн. наявних колишніх колгоспівських та радгоспівських земель фермерам. Інша половина земель має перебувати у державній власності і не підлягати приватизації (на них тимчасово повинні будуть працювати державні сільськогосподарські підприємства) [16, с.31]. Перший етап вважатиметься завершеним, коли продукція фермерського та державного секторів буде повністю задовольняти вітчизняні потреби.

На другому етапі фермерський сектор буде далі розвиватися, даючи все більше продукції, а землі державного будуть поступово скорочуватися. Коли ж фермерська частина аграрного комплексу вийде на обсяги виробництва такі, як у розвинених країнах світу, тоді державні сільськогосподарські землі можна буде «повернути природі» – тобто не вести господарського виробництва [16, с.31]. В цілому ж, земля обов'язково має стати об'єктом купівлі-продажу. Тому Ю. Стадниченко закликає надати земельну ділянку кожному бажаючому громадянину країни, адже тільки таким чином, на його думку, вдасться перевести аграрне виробництво на ринкові рейки і побудувати суспільство повноцінних власників.

Інший дописувач «Розбудови держави», президент Асоціації фермерів України М. Шкарбан, подає свій рецепт проведення земельної реформи у статті за 1996 р. Для нього важливо, з одного боку, щоб реформа пройшла таким чином, аби земля як власність була поділена на частини і пройшла через душу кожного, з іншого боку, мала б поєднувальну функцію. Тому історичне значення земельної реформи для М. Шкарбана – «це повернення селянинові суті його буття, щоб він був одночасно і власником конкретної ділянки землі, і водночас співвласником усієї землі» [18, с.41]. Переходячи ж до

конкретики, дописувач переконує, що найбільш доцільним і перспективним шляхом розвитку аграрного сектора в Україні має стати активне створення фермерських господарств. У зв'язку з цим М. Шкарбан зазначає, що на середину 1990-х рр. рух землі через здачу в оренду – одна із реальних і перспективних форм господарювання, з якої всі селяни можуть мати вигоду. В цілому ж, автор статті застерігає керівництво країни від соціальної напруженості, що може виникнути в разі непередуманого та невдалого проведення земельної реформи.

Проблемі державного регулювання в агропромисловому комплексі присвячена стаття вченого-економіста В. Малеса (1996 р.). В ній автор досить прискіпливо аналізує регулятивну функцію держави в аграрному секторі, виділяючи наступні основні цілі для уряду країни на другу половину 1990-х рр.:

- реформування майнових і земельних відносин власності;
- переформування організаційних форм виробництва (з орієнтацією на фірмовий тип господарювання) та їх об'єднань;
- вироблення механізму саморегульованих виробничо-економічних зв'язків між галузями й конкретними товаровиробниками і поступова заміна ним системи держзамовлень [4, с.23].

Крім того, дописувач «Розбудови держави» називає одразу ж елементи економічного впливу на аграрний сектор, який може застосовувати держава, – оподаткування, ціноутворення, кредитування, пріоритети в інвестиціях, протекціонізм для захисту внутрішнього ринку, залучення іноземних інвесторів тощо. Елементи економічного впливу необхідно доповнювати, на переконання В. Малеса, також державним індикативним плануванням, основні напрями й показники якого виходили б із проголошених державою пріоритетів. Загалом же, автор стверджує, що на середину 1990-х рр. в Україні так і не вдалося розбудувати цілісний дієвий державний механізм, який би дозволяв державі ефективно регулювати систему взаємовідносин та впливати на процеси в аграрному комплексі.

Отже, за підсумками проведеного аналізу поглядів націоналістичних партій та організацій України на аграрне питання можна зробити наступні висновки. Для програмних документів зазначених політичних сил характерне змішування більш широкої аграрної задачі (розвитку агровиробництва) з більш вузьким – питанням власності на землю, а також тезове і певною мірою поверхове висвітлення земельної проблеми, виключенням є хіба що більш детальні передвиборчі платформи. Крім того, спостерігається певна відмінність між поглядами на природу власності на землю. Для діаспорних за походженням ОУН(б) – КУН та ОУН(м) пріоритетом є приватна власність і роздержавлення в аграрному секторі, що обумовлювалося, зокрема, тривалим перебуванням представників даних традиційних націоналістичних організацій у розвинених країнах Заходу. В свою чергу «автохтонні» політичні сили націоналістичного спрямування (ДСУ, СНПУ – ВО «Свобода») активно пропагують беззаперечний державний характер власності на землю, за виключенням присадибних ділянок і т.п. Спільним для обох умовно виокремлених гілок націоналістичного руху є прагнення перейти від радянської командно-планової та примусово колективістської системи відносин на землі до соціально орієнтованої ринкової економіки на селі.

Публікації неформального характеру, вміщені на сторінках бандерівського «Визвольного шляху» та мельниківської «Розбудови держави» засвідчили наявність різноманітних поглядів та рецептів здійснення реформування аграрної сфери, хоча в цілому лейтмотив цих науково-публіцистичних праць збігається з програмними положеннями відповідних суспільно-політичних об'єднань націоналістичного спрямування.

Джерела та література

1. Гуцуляк І. Організації українських націоналістів після другої світової війни (Ідеологічний аспект) / І. Гуцуляк // Золотий грифон: Журнал української геополітики, філософії та культури. – 2002. – №1 // <http://newright.il.if.ua/igor.htm>.
2. Дієспоров В. Спрямування аграрної політики в Україні / В. Дієспоров // Визвольний шлях. – 1994. – №1. – С.19-29.
3. Касьянов Г.В. Ідеологія Організації Українських Націоналістів / Г.В.Касьянов // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси / НАН України; Інститут історії України / С.В. Кульчицький (відп. ред.). – К.: Наукова думка, 2005. – С.445-478.
4. Малес В. Регулювання агропромислового виробництва як функція держави в ретроспективі й перспективі / В. Малес // Розбудова держави. – 1996. – №1. – С.21-37.
5. Олесків В. Діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН) 1945-1993 / В. Олесків // Визвольний шлях. – 1993. – №10. – С.1192-1197.
6. Передвиборча платформа Конгресу Українських Націоналістів // Визвольний шлях. – 1994. – №3. – С.259-267.
7. Постанови VIII НВЗ ОУН в ділянці соціально-економічних питань // Визвольний шлях. – 1991. – №11. – С.1305-1310.
8. Постанови Конференції Українських Націоналістів // Визвольний шлях. – 1992. – №6. – С.687-695.
9. Програма ВО «Свобода», затверджена Установчим З'їздом СНПУ 9 вересня 1995 р., зі змінами і доповненнями, внесеними IX З'їздом СНПУ 14 лютого 2004 р., XX З'їздом ВО «Свобода» 24 травня 2009 р. // http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama.

10. Програма Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України» // Державна самостійність України: Програмові документи та довідкові матеріали. – Київ, 1994. – С.5-10.
11. Програма комплексної соціально-економічної реформи України // Розбудова держави. – 1993. – №4. – С.3-62.
12. Програма Конгресу Українських Націоналістів // Визвольний шлях. – 1993. – №2. – С.131-141.
13. Програма Конгресу Українських Націоналістів (засади) 2003 р. // <http://cun.org.ua/ukr/content/view/1364/66>.
14. Програма Організації Українських Націоналістів // ОУН: минуле і майбуття. – Київ: Фондація ім. О. Ольжича, 1993. – С.283-294.
15. Самара Ю. Реформи в агропромисловому комплексі слід поглиблювати / Ю. Самара // Визвольний шлях. – 2001. – №12. – С.23-29.
16. Стадниченко Ю. Зупинімо безглуздя, яке веде Україну до загальнонаціональної катастрофи / Ю. Стадниченко // Розбудова держави. – 1995. – №5-6. – С.28-34.
17. Тези передвиборчої платформи ДСУ // Державна самостійність України: Програмові документи та довідкові матеріали. – Київ, 1994. – С.26-27.
18. Шкарбан М. Шляхи земельної реформи / М. Шкарбан // Розбудова держави. – 1996. – №11. – С.40-44.

Панченко В. Г. Аграрный вопрос в идеологии современных украинских националистических партий и организаций

Статья посвящена разрешению аграрного вопроса в экономической составляющей идеологии украинских националистических партий и организаций. Проанализированы степень внимания ОУН (б), КУН, ОУН(м), ДСУ и СНПУ – ВО «Свобода» к аграрной проблематике, а также предложенные ими варианты реализации аграрной политики в Украине.

Ключевые слова: ОУН, аграрная проблема, земельный вопрос, право собственности, приватизация.

Panchenko V. G. The agrarian question in the ideology of the modern Ukrainian nationalist parties and organizations

The article is devoted to resolving of the agrarian question in economic component of the ideology of Ukrainian nationalist parties and organizations. The level of attention of OUN(b), KUN, OUN(m), the DSU and SNPU – «VO Svoboda» to agricultural issues, as well as their proposed options for agricultural policy in Ukraine are analyzed.

Keywords: OUN, the agrarian problem, the land issue, ownership, privatization.